

Kirjav@ kokoaa Valtion taidemuseon kirjaston kokoelmat

Tellervo Yli-Hallila

Ketkä suomalaiset taiteilijat osallistuivat Wienin maailmannäyttelyyn 1873 Venäjän paviljongissa? Mihin näyttelyihin Ragnar Ekelund otti osaa vuosina 1920-1940? Etsitkö aineistoa Dora Wahlroosista, Eemu Myntistä tai vaikkapa Septemistä? Kiinnostaako käsitetaide, yhteisötaide, performanssi? Kaikki tämä tieto on löydettävissä Valtion taidemuseon kirjaston Kirjav@ -tietojärjestelmästä, jonka historiaa artikkeli kuvaa.

Valtion taidemuseon kirjasto on kuvataiteeseen erikoistunut tutkijakirjasto. Kirjasto on vuodesta 1988 lähtien ylläpitänyt kokoelmätietokantaa, josta on kehittynyt ehkä kattavin koti- ja ulkomaiseen kuvataiteeseen painottunut tietokanta Suomessa. Tietokanta sisältää noin 66 000 näyttelyjulkaisun, kirjan, kausijulkaisun ja artikkelin viitetiedot.

Kirjasto perustettiin Suomen taideakatemian kirjastona vuonna 1985, jolloin sen kokoelmat muodostettiin silloisten Ateneumin taidemuseon, Sinebrychoffin taidemuseon ja Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston erillisistä käsikirjastoista. Valtion taidemuseon perustamisen yhteydessä (1990) kirjasto siirtyi osaksi Kuvataiteen keskusarkistoa ja sen toiminta jatkui Valtion taidemuseon kirjastona. Kokoelmiin liitettiin lisäksi noin 10 000 nimekkeen kokoelma museoiden keräämiä ja hallinnoimia kotimaisia näyttelyluetteloita.

Nykyään kirjaston kokoelmat sisältävät 52 000 kirja- ja 500 kausijulkaisunimekettä. Ostoja tehdään vuodessa muutamia satoja, mutta kokoelmat karttuvat merkittävästi taidemuseokentällä yleisen ja vilkkaan julkaisuvaihdon ja lahjojen myötä. Vaihtojen kautta kokoelmiin saadaan näyttelyjulkaisuja, joita ei välttämättä muista kirjastoista ole saatavilla. Kokoelmiin kuuluu myös elektronisia tietokantoja sekä muuta elektronista aineistoa.

Kun Nykytaiteen museo vuonna 1998 muutti Kiasma-rakennukseen, siellä aloitti toimintansa Nykytaiteen museon kirjasto, jonne sijoitettiin kirjaston nykytaiteen aineisto eli noin kolmannes kirjaston kokoelmasta. Lisäksi Sinebrychoffin taidemuseossa on 3500 nimekkeen käsikirjasto, jota ylläpidetään Ateneum-rakennuksessa sijaitsevasta ”pääkirjastosta” käsin.

Kaiken takana on luettelointi

Valtion taidemuseon kirjaston perustamisen jälkeen lähes ensimmäisiä ratkaistavia asioita oli aineiston atk-luettelointi. Museon henkilökunta oli luetteloanut aiemmin kirjaston kokoelmat manuaalisiin kortistoihin tai niitä ei luetteloitu lainkaan. Nyt uuden aineiston ohella oli luetteloitava takautuvasti vanhaa, määrällisesti melko runsasta aineistoa.

Koska kirjastoalan valtakunnalliset tietojärjestelmäratkaisut 1980-luvulla eivät koskeneet erikoiskirjastoja, kirjastossa päädyttiin ottamaan käyttöön ohjelmisto, jolla museossa oli tehty taideteosrekisteriä. Kyseessä oli ominaisuuksiltaan monipuolinen Polydoc-ohjelmisto.

Kirjaston ensimmäinen tietokanta jaettiin vielä alatietokantoihin julkaisutyypin mukaan. Kirjat, luettelot, kausijulkaisut ja artikkelit löytyivät eri tietokannoista, mutta näistä pystyi helposti tekemään myös yhteishakuja.

Luettelointi käynnistyi vuoden 1988 aikana.

1990-lukua voikin hyvästä syystä kutsua ”hektisen luetteloinnin kaudeksi”. Takautuvaa ja uuden aineiston luettelointia tehtiin vuosittain, käytössä olevasta työvoimasta riippuen, parhaimmillaan jopa 6000 nimekkeen vuosivuuhua.

Taiteilija ja näyttelytiedot keskeisiä

Kirjaston luettelointikäytännöissä otettiin alusta alkaen huomioon museotyön ja taidehistorian tutkimuksen tiedontarpeet. Näistä tärkeimpiä ovat taiteilija- ja näyttelytietojen merkitys keskeisinä tieto- ja hakuelementteinä.

Näyttelyluettelokokonaisuuden hyllyjärjestys noudatti samaa periaatetta. Esimerkiksi ryhmänäyttelyiden luettelot sijoitettiin hyllyssä luettelossa ensimmäisenä mainitun taiteilijan kohdalle. Tavoitteena oli kerätä taiteilijakohtaisesti tietoa hänen näyttelyhistoriastaan.

Käytäntö siirtyi myös kirjaston kokoelmatietokantaan. Kohdehenkilöiksi poimittiin kaikki näyttelyssä mukana olleet taiteilijat, oli sitten kyse luetteloon sisältyvästä laajemmasta taiteilijaesittelystä tai vain maininta näyttelyssä mukana olleesta teoksesta tai pelkästään näyttelyyn osallistumisesta.

Tiedonhakua selkiyttäen, että taiteilijan nimi on eri tavoin haettavissa. Kun kotimaisessa aineistossa kohdehenkilöhaun viitemäärä voi nousta suureksi, taiteilijan nimellä tehtävällä ”tekijähaulla” voidaan hakutulosta taas rajoittaa. Näin palvellaan sekä tutkijoita, jotka haluavat löytää kaiken taiteilijaan liittyvän tiedon, että tavallisia käyttäjiä, jotka etsivät lähinnä perustietoa taiteilijasta.

Asiakkaat muistavat hämmästyttävän usein missä ja milloin jokin näyttely on pidetty, mutta eivät välttämättä näyttelyn nimeä. Näyttelypaikat ja -ajat ryhdyttiinkin merkitsemään alanimikkekenttään riippumatta siitä, mistä tieto oli peräisin. Suurin osa kirjaston aineistosta on koti- ja ulkomaisia näyttelyjulkaisuja, joissa näyttelypaikka ja -aika ovat keskeistä identifioivaa informaatiota.

Nimekkeen tiedoista näyttelypaikat ja -ajat on

helppointa ja nopeinta lukea. Esimerkiksi taiteilijan näyttelyhistoria näkyy suoraan viitelistauksesta. Hakutuloksista voidaan nopeasti erottaa saman taiteilijan samassa galleriassa eri vuosina pitämät näyttelyt toisistaan. Tai näyttelytiedosta voidaan tunnistaa ja varmistaa julkaisu siksi, mitä oltiin hakemassa.

Näyttelyjulkaisujen artikkelit eivät 1980- ja 1990 -luvulla kuuluneet systemaattisesti minikään valtakunnallisen bibliografisen kontrollin piiriin. Kirjastossa aloitettiin kotimaisiin näyttelyluetteluihin sisältyvien artikkelien luetteloiminen. Alussa artikkelit merkittiin yksinkertaisin sivu-, nimeke- ja vastuullisuustiedoin sisältöhuomautuskenttään. Myöhemmin artikkelit muodostivat oman tietueensa, joka linkittyi emojulkaisuihin.

Tietokannasta toiseen...

1990-luvun alussa Valtion taidemuseossa alettiin suunnitella ja rakentaa tiedonhallinnan kokonaisjärjestelmää. Järjestelmän piiriin oli ajan myötä tarkoitettu saada kaikki museossa olevat erilaiset aineistot, kuten kuvakokoelmat, arkistoa-ineistot, audiovisuaaliset aineistot ja konservattoreiden tiedostot, sekä monien museaalisten toimintojen kuten teoslainojen tai teosten varastointitiedot. Myös kirjaston kokoelmatietokanta oli suunnitelmassa.

Kirjaston tietokanta oli kuitenkin kasvanut melko suureksi ja tietokannan ylläpito ja päivittäminen oli monimutkaista ja hidasta. Lisäksi tietokanta oli käytettävissä vain kirjaston henkilökunnan yksittäisissä koneissa. Kaikki tiedonhauk oli siis teetettävä kirjastossa.

Kirjastossa ei tuntunutkaan mielekkäältä odottaa omaa vuoroaan kokonaisjärjestelmän toteuttamisessa, vaan uusi kokoelmatietokanta (Kirjava) ja kausijulkaisujen luetteloimiseen ja saapumisvalvontaa tarkoitettu (Lehtevä) toteutettiin SqlBase-ohjelmistolla, joka oli käytössä tiedonhallintaprojektissa.

Uudessa tietojärjestelmässä aiemmat alatietokannat yhdistettiin kausijulkaisuja lukuun otta-

matta yhdeksi tietokannaksi. Kokoelmatietokannan ylläpito helpottui huomattavasti ja tietokanta toimi myös museon sisäisessä tietoverkossa.

Valtion taidemuseon tiedonhallintajärjestelmää oli kuitenkin lähdetty rakentamaan museon sisäisenä kehitystyönä yhden ohjelmoijan työpanoksen varassa. Tämä osoittautui suureksi ongelmaksi. Kirjavan osalta tämä merkitsi sitä, että hakuohjelma jäi keskeneräiseksi ja hankalakäyttöiseksi. Museon henkilökunta pystyi käyttämään tietokantaa, mutta haku jäi liian monimutkaiseksi. Haku ei muistuttanut mitään internetin kautta yleisesti haettavaa kirjastohakua, jollaiset alkoivat 1990-luvulla nopeasti yleistyä.

Ulkopuoliset verkkokäyttäjät eivät myöskään tavoittaneet tietokantaa. Avautuminen ulospäin tapahtui vuosituhannen vaihteessa, kun kirjastossa alettiin tehdä Nykyaiteen virtuaalikirjasto -nimistä verkkopalvelua. Kyseessä oli nykytaiteen ja taidekirjastoalan verkkoresurssien aihehakemisto, mutta siihen liitettiin myös taiteilijoita ja suuntauksia koskevat osiot, joihin koottiin verkkolinkkien ohella kirjallisuus- ja artikkeliviitteitä.

Virtuaalikirjastolla oli oma tietokanta. Kirjavan sisältö muodosti silti pohjan tietokannalle. Se konvertoitiin ja päivitettiin tietyin väliajoin virtuaalikirjaston tietokantaan. Taiteilijoiden nimistä kohdehenkilökentässä muodostettiin kontrolloitu sanasto ja nimet toimivat myös linkkinä, joiden avulla luetteloidut viitteet yhdistettiin aihehakemiston taiteilijoihin.

Nykyaiteeseen painottuvan virtuaalikirjaston rinnalle alettiin puolestaan vähitellen kaivata ajallisesti laajempaa palvelua – toive, josta vähitellen kehittyi suunnitelma Suomalaisen kuvataiteen bibliografian toteuttamisesta verkkopalveluna.

...ja kolmanteen käymme komein askelin

Seuraava tietojärjestelmäprojekti käynnistyi syksyllä 2004. Ohjelmointityön toteuttajaksi valittiin sama ulkopuolinen yritys Grip Studios Interactive ja samat henkilöt, jotka olivat aikaisem-

min toteuttaneet Nykyaiteen virtuaalikirjaston ja ovat olleet mukana monissa muissakin Valtion taidemuseon tietokanta- ja verkkopalveluprojekteissa.

Tavoitteeksi määriteltiin kirjaston kokoelmatietokannan, lehtitietokannan ja virtuaalikirjaston tietokannan yhdistäminen yhdeksi tietokannaksi. Tietokannasta oli tarkoitus tuottaa kolmea palvelua: kirjaston kokoelmatietokantaa ja sen internetissä toimivaa hakuohjelmaa, Nykyaiteen virtuaalikirjastoa sekä uutena palveluna Suomalaisen kuvataiteen bibliografiaa. Tietokannan rakentamisen lisäksi projektissa tehtiin kaikille kolmelle palvelulle yhteinen Java-sovelluksena toteutettu ylläpito-ohjelma sekä kullekin palvelulle oma www-pohjainen asiakasohjelma. Tietokanta toteutettiin MS SqlServerillä.

Suurin muutos oli auktoriteettitiedostojen eli sanastojen luominen henkilö- ja yhteisönimistä sekä asiasanoista, luokituksista ja erilaisista kooditiedoista. Kaikki henkilönimet – kohdehenkilöt ja tekijät – koottiin yhdeksi sanastoksi. Yhteisönimille luotiin vastaavanlainen sanasto. Asiasanastoon puolestaan sisällytettiin myös kirjastoluokitus, alueluokitus, ajanmukainen luokitus sekä kieli- ja informaatiokoodit, jotka avattiin myös sanalliseen muotoon.

Yksi tietokannan suunnittelun haasteita oli vanhaan tietokantaan sisältyneiden artikkeliviitteiden luetteloinnin yhdenmukaistaminen. Näyttelyluetteloihin linkitetyille artikkeleille luotiin aikaisempaa laajempi luettelointipohja ja niiden suppeita tietoja (sivut, nimeke, vastuullisuus) täydennettiin. Valmiiksi itsenäisinä tietueina luetteloidut artikkelit puolestaan linkitettiin emojulkaisuihinsa.

Tavoitteena oli, että kaikki artikkelit luetteloidaan jatkossa omina tietueinaan. Näihin voidaan liittää runsaastikin uniikkeja tietoja, mutta tietueet linkittyvät emojulkaisuihinsa ja näkyvät näidenkin yhteydessä. Kaikki tietokantaan sisältyvät artikkelit tulivat nyt hakukelpoisiksi vähintään tekijän ja nimekkeen tasolla.

Aikaisemmin kokoelmatietokannassa oli haet-

tavissa vain 2700 luetteloitua artikkelia, näyttelyluetteloihin linkitettyjä artikkelitietoja ei nimittäin voinut hakea aikaisemmalla hakuohjelmalla. Uudessa tietokannassa on artikkeleja nykyään noin 13 500.

Tärkein asia oli kokoelmatietokannan internetissä toimivan hakuohjelman Kirjav@n toteuttaminen. Tavoitteeksi asetettiin helposti käytettävä ja lähestyttävä hakuohjelma, joka muistuttaisi toiminnoiltaan käyttäjille tuttuja kirjastotietokantojen hakuliittymiä.

Hakutyypeistä löytyvät tekijä-, nimeke- ja asiansahaut, mutta myös erityinen taiteilija/kohdehenkilöhaku. Lisäksi hakuja voi tehdä yhteisön tai lehden nimellä, sarjalla, standardinumeroilla sekä kirjaston luokituksen ja alueluokituksen sanallisilla muodoilla, sisällön ajoituksella, sijaintipaikalla ja asiasanoja selailemalla.

Varsinaista vapaatekstihakua ohjelmaan ei rakennettu, koska useimmat hakutyypit toimivat lähes samalla periaatteella. Ne hakevat sanoja myös kenttien tietojen keskeltä tai useammista kentistä ja tauluista yhtä aikaa (esimerkiksi yhteisöhaku hakee yhteisöjen nimiä myös nimeke- ja julkaisutiedoista).

Vuonna kaksyhtviis, kaksyhtviis...

Mikä on Valtion taidemuseon kokoelmatietokannan tulevaisuus tällä muutoksen vuosituohannella? Olemme tyytyväisiä tietokannan nykyiseen versioon. Kuitenkin olemme tasaisin välein joutuneet perustelemaan, miksi omaa tietokantaa halutaan ylläpitää.

Perusteluja on lukuisia. Alussa ei ollut sopivia kansallisia kirjastojärjestelmiä, eikä ulkopuolista kiinnostustakaan pienten erikoiskirjastojen koelmia kohtaan. Myöhemmin kiinnostusta on aika ajoin ilmennyt, mutta siinä vaiheessa kirjasto oli jo edennyt omalla tiellään. Todennäköisesti myös se, mitä kirjastossa on tehty, on tullut kustannuksiltaan edullisemmaksi, kuin jos kirjasto olisi liitetty laajempaan kirjastojärjestelmään.

Valtakunnalliset järjestelmät eivät myöskään ole tarjonneet ominaisuuksia, joiden tuella kir-

jaston luettelointikäytäntöjä olisi voitu jatkaa ja jotka olisivat taanneet sen, ettei esimerkiksi konvertointivaiheessa olisi menetetty osaa jo olemassa olevasta tiedosta. Vaikka parannustakin on kieltämättä tapahtunut – on ollut hauska seurata, että esimerkiksi taiteilijoiden poimiminen kohdehenkilöiksi on yleistynyt myös muissa tietokannoissa.

Ajatus spesifin kokoelman upottamisesta monialaiseenkin kirjastotietokantaan on tuntunut hieman vieraalta. Valtion taidemuseon kirjaston kaltaisessa erikoiskirjastossa käyttäjät ovat yleensä kiinnostuneita siitä, mitä he kyseisestä kirjastosta saavat käyttöönsä. Museon henkilökunta haluaa yleensä materiaalit käsiinsä heti. Ulkopuoliset käyttäjät taas tuntevat usein ennakkoon kirjaston kokoelmat ja mitä sieltä kannattaa tulla kysymään.

Mitä jostain aiheesta ylipäänsä löytyy, on vasta toissijainen kysymys asiakaspalvelussa. Tietysti laajemmastakin järjestelmästä tehtävät haut voidaan rajata jonkin kirjaston kokoelmaan, mutta kaikissa hakutyypeissä tämäkään ei aina toimi. Laajemman järjestelmän olisi siis pystyttävä tarjoamaan kirjaston käyttäjille ”oma tietokantahaku”, jolloin hakujen laajentaminen voisi pikemminkin olla se erikseen valittava ominaisuus.

Taidemuseoiden kirjastoyhteistyö tiivistymässä

Kirjasto kokee kokoelmansa ensisijaisesti osaksi koko taidemuseon tutkijoille tarjoamaa kokonaispalvelua. Museon erilaiset aineistot palvelevat samoja tutkimuksellisia päämääriä. Tietokantojen väliset yhteydet ovat tärkeimpiä organisaation omien, toisiaan tukevien aineistojen kesken. Näin tapahtuu esimerkiksi tässä lehdessä toisaalla esitellyssä Valtion taidemuseon Kokoelmat verkossa -palvelussa, josta on linkki Kirjav@n taiteilijahakuun.

Valtion taidemuseon kirjasto ja Kirjav@ tulevat varmasti tavalla tai toisella myös olemaan mukana tulevaisuuden kansallisissa järjestelmissä ja portaaleissa. Kirjav@ on jo nyt vapaasti

liitettävissä esimerkiksi Nelli-portaaleihin, joista se toistaiseksi on mukana vain Kuvataideakatemian portaalissa. Mielellämme myös kuuluisimme, mihin portaaleihin se esimerkiksi tämän artikkelin vaikutuksesta halutaan liittää.

Taidemuseokontekstissa olemme myös tehneet varovaisia suunnitelmia valtakunnallisista kirjastopalveluista. Kuvataiteen keskusarkisto ja Valtion taidemuseon Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet (KEHYS) ovat käynnistäneet hankkeen, jonka tavoitteena on kehittää taidemuseoiden dokumentointia ja tietopalveluita.

Hankkeen osana selvitetään taidemuseoiden kirjastokokoelmien määrää, laatua ja luettelointikäytäntöjä. Kyselyssä selvitetään myös taidemuseoiden kiinnostusta ottaa Kirjav@ kirjastokokoelmiensa luettelointiohjelmistoksi tai osallistua Kirjav@sta muodostettavaan taidemuseokirjastojen yhteisluetteloon. Suunnitelma on kuitenkin alustava ja sen kehittäminen aloitetaan, kun taidemuseoiden vastaukset on saatu.

Taidemuseoiden välinen kansallinen kirjasto-yhteistyö liittyisi erinomaisesti museoiden kokonaispalvelujen pakettiin ja sen idean laajentamiseen. Valtion taidemuseo on oman taideteosrekisterinsä ohella tarjonnut museoiden käyttöön myös valtakunnallisen taideteosrekisterin. Miksi ei siis myös kirjastotietokantaa? Yhteisluettelon avulla yhteistyötä voitaisiin tehostaa lainauksen, luetteloinnin ja vastavuoroisten palveluiden osalta. 📖

Kirjav@n hakuliittymä internetissä: <http://marikki.fng.fi/kirjava/>

Tietoa kirjoittajasta:

*Tellervo Yli-Hallila, kirjastonhoitaja
Valtion taidemuseon kirjasto
email: tellervo.yli-hallila@kiasma.fi*